

Міністерство освіти і науки України
Український католицький університет
Факультет суспільних наук

Кафедра соціології

Бакалаврська робота на тему:
**Соціокультурний контекст адаптації вимушених переселенців
з Півдня і Сходу України до міст-реципієнтів (на прикладі м. Львова)**

Виконав студент 4 курсу
бакалаврату за спеціальністю
“Соціологія”, групи - ССО-19/Б
Горбачевський Максим Тарасович

Науковий керівник:
канд. соц. наук, доц.
проф. кафедри соціології
Сусак В.І.

Львів 2023

Зміст

Вступ.	С. 3
Розділ 1. Теоретична основа дослідження соціокультурних аспектів адаптації внутрішньо переміщених осіб до міст-реципієнтів.	С. 7
1.1. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) як соціальний феномен. ВПО в сучасній Україні як результат політичної кризи.	С. 7
1.2. Соціокультурний підхід в соціології. Територіальна громада та її соціокультурні виміри. Історична перспектива формування соціокультурного середовища міста Львів (поч. ХХ ст. - кінець 2013 р.).	С. 15
1.3. Концептуалізація дослідження соціокультурних контекстів адаптації вимушених переселенців з Півдня і Сходу України до м. Львова на основі соціокультурного підходу і символічного інтеракціонізму.	С. 24
Висновки з Розділу 1.	С. 27
Розділ 2. Методологічна основа дослідження соціокультурних аспектів адаптації внутрішньо переміщених осіб до територіальної громади м. Львова.	С. 28
2.1. Робочі гіпотези та операціональна схема дослідження.	С. 28
2.2. Методи збору даних.	С. 30
2.3. Метод аналізу даних.	С. 31
Висновки з Розділу 2.	С. 31
Розділ 3. Соціокультурні аспекти адаптації внутрішньо переміщених осіб до територіальної громади м. Львова.	С. 32
3.1. Життя ВПО у територіальній громаді, яку вони вимушено покинули.	С. 32
3.2. Досвіди ВПО щодо їхнього життя у територіальній громаді м. Львова.	С. 36
3.3. Світоглядні роздуми внутрішньо переміщених осіб.	С. 39
Висновки з Розділу 3.	С. 43
Висновки.	С. 46
Список використаних джерел і наукової літератури.	С. 49
Додатки.	С. 53

ВСТУП

Актуальність дослідження.

У першій половині 2014 року в Україні відбувся цілий ланцюг переломних подій, наслідки яких тривають досі й будуть тривати ще довгі роки. Країна пережила дострокову зміну влади шляхом революції, яка супроводжувалась жертвами внаслідок жорстких сутичок протестувальників із правоохоронцями, що виконували диктаторські накази глави держави, який пішов проти волі народу і хотів утримати владу силовими методами. Передумови до революційних змін є напряду пов'язаними з РФ, адже тодішня влада прийняла рішення зупинити процес євроінтеграції України та підписання асоціації з ЄС, керівництво України вирішило рухатися у бік Росії та Митного союзу, всупереч українським інтересам. Втеча президента В. Януковича й ряду інших представників вищого державного керівництва, незаконна анексія Криму РФ, загострення сепаратизму на сході України – це були ознаки глибокої суспільно-політичної кризи. В той час неабияк гостро стояло питання самого існування української держави, адже внутрішньополітична, економічна та військова кризи могли призвести до колапсу державного апарату з подальшим розпадом України. Однак держава зуміла вистояти, оговтатись й узяти курс на євроінтеграцію, тоді як окуповані землі навпаки, стали піддаватися ще більшій пропаганді й русифікації, ніж до цього. В лютому 2022 року держава стикнулася з новими випробуваннями. Росія, маючи за мету “остаточно вирішити українське питання”, вдалась до штучної ескалації замороженого на той вже час конфлікту, що призвело до повномасштабної війни з РФ.

Вищезгадані події вплинули не лише на державу, як верховну інституцію, а й на життя українських громадян. Чимало з них стали жертвами окупації, хтось втратив своє майно, багато людей поїхали служити на фронт або ж стали займатися волонтерством, допомогою військовим у тилу. Велика кількість осіб покинули свої домівки і стали внутрішньо переміщеними особами (далі – ВПО). Станом на липень 2022 року статус ВПО на території

Україні офіційно має вже понад 4,8 мільйонів осіб¹. Практично всі вони зіштовхнулися з проблемами адаптації у приймаючих територіальних громадах, у першу чергу мова йде про проблеми соціальної та культурної адаптації. Станом на початок 2023 року значна частина сходу й півдня України досі перебувають під окупацією РФ, тому мільйони громадян України досі не мають сприятливих умов, аби повернутися у рідні домівки.

Мета дослідження: дослідити соціокультурний контекст адаптації ВПО зі Сходу й Півдня України до територіальної громади м. Львова.

Завдання дослідження:

1. Дослідити соціальний феномен ВПО як результат політичної кризи в Україні.
2. Розкрити значення соціокультурного підходу в соціології.
3. Дослідити соціокультурні виміри територіальної громади на прикладі Львова.
4. Опрацювати соціокультурні аспекти адаптації ВПО до територіальної громади-реципієнта на прикладі Львова.

Об'єкт дослідження за критерієм носія проблеми: ВПО зі Сходу й Півдня України до територіальної громади м. Львова.

Об'єкт дослідження за критерієм загальної проблеми: соціокультурні аспекти адаптації ВПО.

Предмет дослідження – соціальні та культурні виміри адаптації ВПО зі Сходу й Півдня України до територіальної громади м. Львова.

Теоретико-методологічні засади дослідження.

Основною концепцією для аналізу адаптації ВПО у середовище територіальної громади-реципієнта є соціокультурний підхід, одним із засновників якого є П. Сорокін. Збір емпіричних даних реалізований шляхом інтерв'ю з ВПО, що проживають у Львові.

¹ У Мінреінтеграції розповіли, скільки в Україні зареєстровано переселенців // Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minreintehracziyi-rozpovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishhenykh-osib>

Дослідницькі гіпотези:

1. Припускаємо, що ВПО, які переїхали в територіальну громаду Львова, завдяки особливостям територіальних громад, звідки вони переїхали, а також через умови переїзду, мають проукраїнську позицію та ідентифікують Росію як ворога;

2. Припускаємо, що міра та характер, якими релігійні аспекти територіальної громади м. Львова будуть стосуватися ВПО, залежать від їхніх особистих релігійних переконань;

3. Припускаємо, що різниця релігійних дискурсів між ВПО і жителями громади-реципієнта здебільшого викликана різними ролями релігійних інституцій у соціокультурному житті територіальної громади м. Львова і рідних громад ВПО;

4. Припускаємо, що різне ставлення щодо мовного питання можуть ставати причиною непорозумінь між ВПО і місцевими жителями територіальної громади Львова;

5. Припускаємо, що успішність адаптації переселенців у територіальній громаді м. Львова залежить від рівня матеріального забезпечення їхніх первинних потреб, яке, в свою чергу залежить від ступеня соціальної захищеності ВПО, а в другу – від культури соціальних взаємодій в територіальній громаді м. Львова;

6. Припускаємо, що успішність адаптації переселенців у територіальній громаді м. Львова також залежить від стереотипів, пов'язаних з життєдіяльністю мешканців територіальної громади м. Львова, з певними традиціями, символами, соціальними контекстами культури щоденного побуту.

7. Припускаємо, що плани ВПО на майбутнє – інтеграція в територіальну громаду м. Львова чи повернення в рідну територіальну громаду – залежать від комплексу соціальних та культурних чинників, які можуть бути або сприятливими для включення ВПО до територіальної громади м. Львова, або такими, що перешкоджатимуть цій включеності. В

такому випадкові на тлі деокупації рідних територіальних громад люди віддаватимуть перевагу поверненню додому.

Емпірична база дослідження – 6 структурованих інтерв'ю з ВПО, що проживають у територіальній громаді Львова

Структура роботи. Робота складається з: вступу, 3-х розділів, висновків, списку джерел та наукової літератури, який налічує 32 позицій, та 3 додатки. Основний текст складає 45 сторінок.

Розділ 1. Теоретична основа дослідження соціокультурних аспектів адаптації внутрішньо переміщених осіб до міст-реципієнтів.

1.1. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) як соціальний феномен. ВПО в сучасній Україні як результат політичної кризи.

Як мною вже було згадано у курсовій роботі за другим курсом, переважна більшість сучасних людей, будучи соціальними істотами, звикли жити осіло, у певній громаді, де у них вже є сформованим коло спілкування, житло й побут, місце роботи чи/ї навчання, культурні цінності тощо. Практично неможливо поїхати на сотні кілометрів від дому і не відчувати жодних змін у деталях буденних речей. Як правило, люди їдуть на значні відстані тимчасово, до прикладу, із метою туризму, провідати родину чи товаришів, що там проживають, отримати медичні послуги, здобути освіту, для заробітку й тому подібне. Крім цього причинами того, що індивід може на тривалий час чи назавжди покинути власне житло, можуть бути наступними – воєнні конфлікти, безробіття, економічна криза, складні політичні обставини, різнопричинне упереджене ставлення та дискримінація, обмеження у правах, високий рівень злочинності, несприятлива екологічна та кліматична умова, природні катастрофи та інше.

Переселенцями є групою тих людей, що вимушено покинули власне житло у цілях забезпечення власної безпеки. Переміщені особи, що при переїзді не виїжджали за межі держави є внутрішніми (ВПО), такий рух відображається не на кількості населення у масштабі держави, а в масштабах регіонів та населених пунктів, які вони покинули чи до яких прибули натомість. Переселення часто є важким кроком, як із фінансової точки зору, так і морально й психологічно, адже людина фактично починає життя з “чистого листа”, далеко від свого рідного дому, в новому середовищі. Це може викликати замкненість та відчуття, що вона є чужорідною. Також особливої допомоги потребують ВПО, що належать до вразливих категорій людей: маломобільні особи з інвалідністю, люди похилого віку й діти. Як

зазначено в статті І. О. Тітаря “Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця” [30], здатність до адаптації індивідів має два виміри: соціокультурний і ресурсний. Якщо ж перший вимір стосується пристосування індивіда до нової дійсності у плані зближення із громадою через прийняття її традицій, моральних норм, здобуття нового соціального капіталу, тоді як другий вимір направлений на відновлення ресурсів, в тому числі житла, фінансових накопичень та інших матеріальних благ. Про те, чого саме потребують ВПО Львівської області можна більш детально ознайомитись в аналітичній записці за посиланням [10]. Беручи до уваги те, що фінансові можливості ВПО є переважно обмеженими, вони потребують безкоштовного житла. Як видно, притулками для біженців можуть слугувати модульні будиночки, шкільні приміщення і кімнати гуртожитків.

Людина має певний час звикати й освоювати нові реалії, щоб успішно призвичаїтися до змін умов життя. В такий період людина, як правило, є дещо обмеженою попереднім досвідом життя і в неї ще поки немає достатнього рівня адаптації. Ігнорування проблем ВПО зі сторони влади може призвести до зростання невдоволеності місцевими і державними органами, як інституціями, що неналежно виконують покладені на них зобов'язання. Тож проблеми переселенців мають бути насущними не лише для волонтерських організацій, а й для державних установ, зокрема гуманітарного сектору, за допомогою яких можна ефективніше допомогти в адаптивному періоді. Міжнародна організація міграції (МОМ) свідчить, що найчастіше переселенці потерпають через скрутне матеріальне становище, відсутність постійного житла, медичних послуг, загрози упередженості в новому середовищі й на ринку праці, що здатні негативно відобразитися на їхньому фізичному й психічному стані ВПО. Компетентним державним органом, структура якого передбачає допомогу ВПО в Україні є міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій [25]. Серед компетенцій даного відомства передбачається регулювання законів відносно

статусу ВПО, допомогу з евакуацією із місця бойових дій та подальшим задоволенням потреб.

Питаннями ВПО, крім державних установ, також займаються численні міжнародні й локальні благодійні організації, зокрема “Червоний Хрест Україна”, “КримSOS”, “ДонбасSOS” і “Карітас України”, регіональні філії яких також діють у Львові. Ці організації покликані для вирішення суспільних питань, зокрема, це стосується надання кваліфікованої допомоги, патронажу, збору коштів, медикаментів, одягу та харчів. Також їхня діяльність є спрямованою на розширення знайомств, соціальної реабілітації і пошук спільної мови з місцевими жителями. Слід зауважити, що допомога потребуючим особам може здійснюватися не лише членами волонтерських організацій, а й простими жителями, які можуть до збору тих грошей речей, яких не вистачає для ВПО, про це детальніше за посиланням [15]. Переселенці мають відчувати, що їхня адаптація передбачає не лише труднощі й вихід за межі комфорту, а й нові можливості, зокрема волонтерство, втілення громадських ініціатив, участь в грантах.

На сьогоднішній момент Україна перебуває у категорії держав, екстремальних для проживання, й посідає перші сходинки цього рейтингу (за версією Global Risk Assessment 2023 [7]), який вона ділить з Афганістаном, Сирією та іншими країнами, що є небезпечними для перебування. Україна ще з 2014 року регулярно входить у число країн з найбільшою кількістю переселенців, зокрема і внутрішніх. Станом на липень 2022 року статус ВПО на території України офіційно має вже понад 4,8 мільйонів осіб [19], хоча до повномасштабної війни ВПО налічувалося близько 1,5 мільйонів осіб. Всього у світі нараховується близько 83 мільйонів людей з подібним статусом.

Із хвилею внутрішніх переміщень масового характеру Україна стикнулася ще за часів існування Радянського Союзу (тоді УРСР). Навесні 1986 р., коли внаслідок техногенної аварії на Чорнобильській АЕС через надвисокий рівень радіації десятки населених пунктів у північній частині України стали непридатними для життя, також внаслідок катастрофи

постраждали близькі до епіцентру прикордонні райони Білорусі та Росії. З ряду населених пунктів, що знаходились у 30-ти кілометровій зоні навколо ЧАЕС, тоді вимушено евакуювати та переселили понад 115 тисяч людей, що згодом були розселені по всій Україні й інших республіках СРСР, у 1987 році, в епоху перебудови, було створено місто-супутник Славутич, одне з наймолодших міст України, яке є анклавом Київської області на території Чернігівщини, де проживає близько 25 тисяч переселених осіб [22]. Внутрішні переселення локального рівня є доволі частим і здебільшого сезонним явищем, наприклад при ситуаціях, коли ріка виходить із берегів.

Унаслідок масштабних воєнних дій та окупації на Півночі, Сході й Півдні України більшою чи меншою мірою постраждало населення Києва, Київської, Донецької, Запорізької, Харківської, Луганської, Чернігівської, Житомирської, Херсонської, Сумської, Миколаївської областей, тож чимало жителів цих регіонів переїхали закордон на правах біженців чи у безпечніші області України.

Крим та частина Донбасу перебувають в окупації ще з 2014 року. Спільними рисами цих історико-географічних земель є те, що їхнє населення значною мірою є російськомовним і має більш лояльне до Росії ставлення, цього Москві вдалося здобути ще в першій половині ХХ століття, шляхом масових репресій, геноциду місцевих жителів і тотального зросійщення. Навіть у пострадянський час ці регіони підтримували більш тісний інформаційно-культурний зв'язок із Росією, аніж решта регіонів України. Тому багатьма місцевими жителями успішне існування незалежної України бачилось лиш у союзництві з Росією та іншими членами СНД. Москва, після відновлення незалежності України, вбачала землі Донбасу і Криму в якості сателітів та інструменту впливу на Київ. Проблема зросійщення є актуальним для інших областей України, в установах місцевого самоврядування були представники, які методично лобіювали російські інтереси. Кремлівський режим і його посібники на різних щаблях влади відкрито артикулювали ідеї щодо приналежності Сходу і Півдня України до так званих територій

Новоросії, які Росія свого часу буцімто “подарувала” Києву. Хоча варто зауважити й те, що русифікація тих чи інших територій не завжди передбачає те, що туди будуть звозити росіян.

Тож, окреслюючи феномен ВПО в Україні, слід звернути увагу на специфіку їхнього виникнення. В першу чергу, це жертви російського вторгнення, яке по своїй масштабності за кількістю живої сили і техніки, руйнуваннями, протяжністю лінії бойового зіткнення на даний момент є одним із найбільших збройних конфліктів у XXI столітті. Населення Сходу й Півдня України стало заручниками імперської ідеології Кремля. При цьому, найбільше від війни постраждали саме ті землі, які впродовж багатьох століть підпадали під колосальну русифікацію, насадження російського соціокультурного простору і жорстоке викорінення української культури. Однією із найбільш досі популярних традицій у пострадянських країнах, яку РФ перетворила на власний культурний бренд є святкування Дня Перемоги у Великій Вітчизняній Війні. Дане святкування передбачає гіпертрофований культ перемоги, шляхом демонстративного показу військової техніки, возвеличення радянських солдат і викликання ностальгічних спогадів за СРСР у людей старшого покоління. Елементи так званої м'якої сили (soft power) Росії щодо України можна було спостерігати майже в кожній буденній ситуації. Показ російських серіалів на телебаченні, вівіски та реклама російською мовою, виступи російських артистів та інші деталі через які Москва насаджувала свій соціокультурний простір довгі роки був звиклою нормою для України.

Тому ВПО необхідно розглянути як комплексний соціальний феномен. Для цього треба звернути увагу на соціокультурні параметри, які оточували їх до переселення на протязі тривалого часу. Одним із найбільш ефективних та ключових інституцій через які Москва провадила свою колоніальну політику щодо України є релігія. Набравши політичну вагу, Москва фактично забрала в Києва статус православної митрополії, узурпувавши православну традицію, маніпулюючи нею й донині. Попри те, що вище

духовенство РПЦ є рупором пропаганди й відкрито підтримує збройну агресію, Росія надалі має широкий вплив усередині українського соціуму через УПЦ, яка є частиною Російською православної церкви на правах автономії. В такий спосіб релігія є одним із важелів через який Росія намагається продовжувати спекуляцію на темі “братських народів” між українцями і росіянами. Після вручення на початку 2019 року Україні Томосу, російська церква неодноразово акцентувала на нелегітимності самостійності Православної церкви України, намагаючись подати цю подію як спробу цілеспрямованого розколу православних канонів. Користуючись обгорткою сакральності та сповідання християнських цінностей, РПЦ працює над тотальним винищенням української культури і державності в цілому. ПЦУ останніми роками планомірно збільшується шляхом добровільного переходу парафій під свою юрисдикцію. Попри це, УПЦ все ще має значний вплив на Сході й Півдні України. Не слід забувати те, що релігійне життя громад, які окуповані Російською Федерацією, зараз фактично повністю контролюється Російською православною церквою. Підтвердженням того, що духовенство УПЦ потенційно можуть бути посібниками загарбників є непоодинокі випадки, коли представники духовенства УПЦ МП переходили на бік окупантів, допомагаючи їм та проповідуючи серед вірян російські наративи [32].

Велику частку атеїстів у південних і східних регіонах держави можна пояснити збереженням впливу радянської комуністичної ідеології, яка певною мірою призвела до секуляризаційного ефекту. Хоча після відновлення Україною незалежності можна спостерігати поступове зростання кількості віруючих. Найбільш ґрунтовною працею, що стосується тематики особливостей релігійних процесів на Донбасі є монографія 2014 року В. А. Войнолович і Н. І. Кочан [13]. При цьому Донбас є, напевно, одним із найбільш полірелігійним і строкатим історичним регіоном у релігійному плані, крім православ'я, в даному регіоні представлено низку інших релігійних течій, в тому числі протестанти, мусульмани, свідки Єгови,

баптисти, п'ятидесятники й інші. Очікувано, що в більшості громад Сходу й Півдня країни найбільше вірян припадає на УПЦ Московського патріархату. Важливим зауваженням авторів є відновлення церковного життя після комуністичного занепаду. Центральне місце в релігійному житті Сходу та Півдні України посідає Донеччина. Утім, релігійна діяльність даного регіону після розпаду СРСР доволі сильно була зав'язана на міцних зв'язках із місцевою політичною елітою, особливо за часів губернаторства у Донецькій області майбутнього президента-втікача Януковича. Ця співпраця надавала привілеї, що стосувались отримання земельних ділянок під церковну забудову, за рахунок зв'язків зі місцевою владою, яка натомість отримувала підтримку Церкви. Будівництво і ремонт церков за кошти місцевих чиновників вважалася звичною практикою. Зокрема відродження Святогірського Свято-Успенського монастиря припало на період часи президентського правління Януковича. Показово, що одна зі головних святинь Донбасу, Святогірська Свято-Успенська лавра, яка досі знаходиться під юрисдикцією УПЦ МП, внаслідок російських ракетних ударів зазнала серйозних ушкоджень. Отож, релігійне середовище Півдня і Сходу зазнало сильних модифікацій унаслідок того, що воно стало точкою зіткнення політичних інтересів, що були направлені на укріпленні соціокультурних зв'язків Росії та України.

Також варто звернути увагу на мовний параметр. Як уже було згадано, регіони, які повністю або частково окуповані Росією, мали тривалий і значний вплив русифікації. Це позначилося на мовному середовищі східних і південних громад України, де російська мова є найпоширенішою за використанням. Зокрема за правління президента В. Януковича у 2012 році Верховна Рада України прийняла законопроект (Закон «Про засади державної мовної політики») [24], який дозволяв на рівні окремих органів місцевого самоврядування запровадження статусу регіональної мови. Основою цього закону стала ратифікація Європейської хартії регіональних мов 1992 року. Також обґрунтуванням щодо прийняття цього закону є те, що

близько третини громадян України не спілкуються українською мовою. Ініціаторами підписання стали проросійські сили Комуністичної партії України і Партії регіонів.

В першу чергу закон про регіональну мову значною мірою торкнувся жителів Сходу й Півдня України, які здебільшого позитивно оцінювали можливість розширення прав російської мови. Воно передбачало, що регіональна мова може використовуватись викладання під час освітнього процесу, у сферах обслуговування в громаді, у якій це затверджено. Це ухвалення стосувалося не лише російськомовних громад, а в тому числі й громад, що мають неоднорідний національний склад (до прикладу Одещини, Закарпаття, Буковини, Криму), де була значна частка носіїв кримськотатарської, угорської, болгарської, румунської та інших мов. Утім, російська мова отримала найбільші привілеї серед усіх мов національних меншин. Тому, з агресією РФ чинність цього закону було переглянуто. Вигляд, у якому він був прийнятий у часи президентства Януковича, було визнано такий, що суперечить конституційним нормам щодо державної мови і неформально надає російській мові повноваження державної. Якщо до агресії Москви території України піддавалися в більшій чи меншій русифікації, то з 2014 року почався протилежний етап, який передбачав дерусифікацію та українізацію. Скасування особливого статусу російської мови було швидше юридичним кроком у відповідь російській агресії. Фактично, російськомовні громадяни й надалі вільно користувалися російською мовою у публічному просторі, хоча використання недержавної мови було зменшено в школах, ВНЗ, адміністративних установах тощо. На побутовому рівні доволі часто зустрічається суржик – мовне явище, яке полягає у штучному поєднанні слів із двох чи більше мов, у даному випадку йдеться насамперед російської та української. На сьогодні, відсоток користування українською мовою у багатьох сферах життя поступово збільшується, втім мовна структура південних і східних регіонів України досі істотно контрастує зі західними областями на користь російської [23].

Статистично це відображено в опитуванні Фонду “Демократичних Ініціатив” та Центру Разумкова наступним чином: якщо на Заході України осіб, які спілкуються переважно українською становить 95,6%, то на Сході й Півдні – 40,3% і 34,6% відповідно (також слід зауважити, що дослідження не проводилося на тимчасово окупованих територіях).

Отож, східні й південні громади України, будучи прикордонними бо Росії, піддалися русифікації, яка далася в знаки у формуванні етнічних, мовних, релігійних та інших соціокультурних елементів. Фактично, це призвело до зіткнення українських і культурних просторів. Парадоксально, але саме ті землі, що були найбільш міцно пов’язані з Росією тепер найбільше потерпають від її ж збройної агресії. Біетнічність Сходу і Півдня, що пов’язана з асиміляцією українців і росіян, створила умови за яких місцеве населення більш виразно самоідентифікувало себе в регіональній площині. Незважаючи на це, переважна більшість жителів русифікованих громад України, побачивши військові злочини РФ, готові поступово інтегруватися в оновлений загальний український соціокультурний простір, який не настільки засмічений російськими наративами.

1.2. Соціокультурний підхід в соціології. Територіальна громада та її соціокультурні виміри. Історична перспектива формування соціокультурного середовища міста Львів (поч. ХХ ст. - кінець 2013 р.).

На основі даної теми теоретичний розділ цієї дипломної роботи ґрунтуватиметься на соціокультурному підході. Це сучасний методологічний підхід у суспільних науках. Одним із головних його основоположників є американський соціолог П. Сорокін, що народився на території сучасної РФ. Цей підхід був поданий із точки зору концепції соціокультурної динаміки [29]. Як слушно зауважила у своїй монографії Л. Малес “Соціокультурний аналіз як пізнавальна стратегія в ситуації поліпарадигмальності соціологічного теоретизування” [18] проблемою соціологічного пізнання часто є так звана поліпарадигмальність тобто множинність теорій відносно

однієї дослідницької тематики, що означає відсутність єдиної призми для вивчення проблематики і наявність багатьох підходів, які інколи можуть бути навіть протиставлені один одному через різність застосованих категорій та понять. Авторка наголошує, що найбільш доцільним методом є систематизація поліпарадигмальності. В такому разі соціокультурний аналіз виступає новою матрицею у багатьох галузях суспільних наук, ставши пізнавальною стратегією, що допоможе у вимірюванні тенденцій соціальних відносин.

Отож, у цій парадигмі йде зосередження на культурну та соціальну єдність, що постають рівноправними елементами спільноти, де індивід являє собою одиницю, що є носієм і представником наборів тих чи інших соціокультурних елементів. Як доволі влучно зазначає О. В. Бородченко у колективній монографії “Соціокультурний розвиток регіонального соціуму в контексті національної безпеки: міждисциплінарний вимір” [16]: “У XVIII–XIX ст. у гуманітарних дослідженнях (у першу чергу, у філософії та історичній науці) вже намітилися передумови соціокультурного підходу. Але при цьому людина ніколи не оцінювалась як продукт культурного розвитку – лише як творець, часто наділений містичним ореолом” [16, ст. 45-46]. Ця цитата показує переосмислення ставлення до індивіда у наукових колах. Людину стали розглядати не лише як таку, що постійно створює, формує чи доповнює культуру, а й таку, що сама вже продукована тими чи іншими культурними патернами, хоча це не відбирає в індивіда статусу суб’єктності. Під значенням соціального мається на увазі набір спільних властивостей функціонування суспільного побуту. Саме ж явище культури є сукупним результатом людських відносин, що якраз вирізняє суспільну діяльність від того, що безпосередньо створене природою. Соціум як ніхто інший потрібний для розвитку культури, оскільки культура є доказом наявності зв’язку та діяльності соціуму.

До елементів тієї або іншої культурної системи П. Сорокін відносив мистецтво, релігію, мову, етичні й моральні принципи тощо. Слід зауважити,

що соціальні та культурні елементи соціуму не є чимось стійким і непорушним, радше навпаки, вони мають тенденції до змін, так званої соціокультурної динаміки, в уже згаданій вище колективній монографії в частині авторства О. Бородченка були наведені слова Сорокіна, які вказували на те, що зміни і переломи культурних епох спільноти є важливішими, ніж такі політичні зміни, як зміни державного устрою чи перехід від монархії до республіки [16, ст. 48]. П. Сорокін вважав, що соціуму притаманна періодичність і кожна цивілізація проходить через так звані культурні суперсистеми, яких є три (релігійна, чуттєва та ідеалістична), що являють собою фундаментами життя спільноти, циклічно замінюючи один одного. Від переходу з одного до іншого спільнота переживає деякі важкі етапи, зокрема: хаотичність, кризовий період, занепад, подальша мобілізація і утворення нового культурного порядку. Така змінність культурної суперсистеми може вплинути і на самі реалії громадського життя, зокрема економіку. Якщо в соціумі в даний період наступила чуттєва суперсистема, то соціум тяжітиме до створення устоїв, які ґрунтуватимуться на технологічному прогресі, толерантності і рівності, утилітаризму. Релігійна суперсистема означатиме, що в центрі культури домінують теологічні вчення, тоді як ідеалістична є перехідною ланкою між цими двома суперсистемами, що збалансовує релігію і науку.

Використання соціокультурного підходу є дуже залежним від конотацій соціокультурного простору, який вказує на те, який соціокультурний зміст норм і цінностей оточує індивіда. Людині, яка соціалізується та інтегрується відповідно до умов навколишнього середовища, є характерним пізнання тенденцій соціокультурної динаміки і того, на якому етапі соціум перебуває. Соціокультурний простір має особливе значення в дитячі й підліткові роки індивіда, у час творення фундаменту його особистості. Хоча зміна ціннісних орієнтирів людини може відбутись і в більш пізньому віці, як наприклад: переїзд для здобуття освіти, трудова міграція чи вимушене переселення. Останній варіант якраз підводить

до того, як біженці з окупованих територій мають пройти етап соціокультурної реінтеграції й переоцінки, щоби більш успішно включитися до нової громади.

Україна в 2014 році зазнала фундаментальних змін як політично, так і соціокультурно. Тоді верхівка української влади пішла наперекір волі народу і це стало спусковим механізмом до кардинальних змін, таких як розробка стратегії щодо вступу в ЄС і НАТО, значне обмеження відносин з РФ для західних областей були не настільки бентежними через те, що їхні жителі були готові до розриву дружніх відносин з РФ і зближення з країнами Європи, то населення Сходу і Півдня мало оговтатися від того, що країна-сусідка, з якою вони довгий час мали багато, як культурно, так історично спільного, перетворила їхні рідні громади у землі, що не мають перспектив для розвитку.

У новій територіальній громаді ВПО є своєрідними чужинцями, що мають адаптуватись до устоїв, що загально встановлені місцевими жителями нової територіальної громади, зрозумівши, що між громадами можуть бути наявні ті чи інші соціокультурні різниці. Для кращого порозуміння між представниками різних громад, потрібне фундаментальне усвідомлення, що різність соціокультурних аспектів між регіонами є не фактором для протиставлення чи ворогування, а доповнюваними компонентами загального національного коду та відображення багатого етнографічного спадку України, що зумовлений внутрішніми й зовнішніми геополітичними подіями, з якими була пов'язана Україна. Хоча важко не погодитися з тим, що для особи, що тривалий час із тих чи інших причин жила на окупованій території, матиме складнішу адаптацію і дисонанс, коли вона переїде на підконтрольну територію України, оскільки соціокультурний дискурс на окупованих територіях відносно України спотворює реальність і разюче з нею контрастує. Це спричинено тим, що окуповані землі України мають власний соціокультурний простір, базований на російській пропаганді.

Застосування соціокультурного підходу в прикладному вигляді потребує окреслення чітких меж у яких проходитиме розгляд цієї парадигми. Соціокультурний підхід як методологічна прикладна парадигма [28] має власний інструментальний ресурс, тобто базові положення та категорії, на основі яких він ґрунтується. Ними є наступні основні:

1. Центром методології даного підходу є його системність, що виражається в *цілісності / зв'язаності / переплетеності культурних і соціальних процесів*, якими керує індивід як головна діюча одиниця суспільства. Культура і соціальність у їхній діалектичній взаємозалежності є результатом спільної діяльності індивідів, яка спрямована на інтелектуально опрацьовану та систематизовану повсякденність, відображення її характерних рис у символічній інтерпретації. Згідно вченням П. Сорокіна, головним показником інтеграції індивіда в єдине соціокультурне середовище є розуміння логіко-сміслових взаємопов'язаностей, яким воно наповнене.

2. Єдиний комплекс соціокультурних чинників *формує певні мисленнєво-діяльнісні моделі у бутті людей*, що формують особливості тих чи інших територіальних спільнот. Наприклад, може бути активною роль мови при формуванні політичних преференцій, можна говорити про регіональні особливості модернізаційних процесів, про локальні моделі історичної пам'яті, про своєрідні ієрархії у системах соціальних ідентичностей тощо.

3. Одним із найбільш доцільних методів розгляду соціокультурного підходу в розрізі регіонів і територіальних громад є *культурно-генетичний*, призма якого дозволяє більш глибоко розглянути *історичні передумови формування соціокультурних особливостей*. *Соціальне та культурне формують певні архетипи життєдіяльності мешканців територіальних громад* як окремих просторових середовищ. Прикладами таких архетипів можуть бути включеність релігійного в соціальне, певні традиції, символи, соціальні контексти щоденного побуту (наприклад, "піти на каву з пляцком" для вирішення ділових питань) тощо.

Територіальна громада – це спільнота, що живе на певній місцевості, на засадах добровільного об'єднання декількох населених пунктів, розташованих один біля одного. Утворення даних адміністративних одиниць є одним із елементів політики децентралізації. На даний момент в Україні налічується 1 469 громад [26], деякі з громад мають особливий статус (громади м. Київ, м. Севастополь і Чорнобильської зони відчуження), також в АР Крим, унаслідок окупації, ще не відбувся поділ на громади. Здебільшого, об'єднання міст і сіл в територіальні громади проходить з урахуванням перспектив адміністративної та економічної вигоди. Кількість територіальних громад може змінюватись шляхом розпаду чи об'єднання громад. Як зазначено вище, для сучасної України характерним є регіоналізм з диференціацією регіонів за параметрами культури – у першу чергу за мовою та і релігійними конфесіями, а також у соціальній площині – особливості демографічної і поселенської структур регіонів, специфічні традиції щоденного побуту в житті людей тощо. Територіальні громади в регіонах є носіями цих соціокультурних вимірів. Релігійна, мовна, історична, мистецька та інші елементи громад є різними. Очевидно, що кожна територіальна громада наділена своїми особливостями, починаючи від природнього ландшафту й закінчуючи тим, як громада історично та політично формувалася. Це можна помітити навіть через медіа, де крім ЗМІ державного рівня, є місцеві теле- і радіоканали, преса тощо, адже на локальному рівні всі громади наділені власним інформаційним полем та контекстом, який є значимим, у першу чергу, на локальному рівні. Фактично у кожній громаді в тій чи іншій мірі можна помітити відмінності в соціокультурному вимірі, до яких входить етнічний склад, особливості традицій, релігійна приналежність, освіта тощо.

Одними з громад-реципієнтів стали населені пункти Заходу України, зокрема територіальна громада Львова. Львів – це місто (має даний статус з 1356 року), що є адміністративним центром Львівської області, з населенням близько 717 тисяч осіб (згідно Головного управління статистики Львівської

області станом на грудень 2021 року [20]). Загалом, Львів є одним із головних історичних, торговельних, релігійних, туристичних центрів не лише історико-географічного району Галичини, а й всієї України загалом. Львів асоціюється з оплотом українства, палким націоналізмом, тяжінням до європейської цивілізації, осередком інтелігенції та просвітницької діяльності. Відповідно до результатів досліджень Соціологічної групи “Рейтинг” (2017 р.), українською вдома розмовляли 89% населення міста, російською — 4%, українською та російською рівною мірою — 6% [9]. Незважаючи на те, що населення Львова головним чином є українськомовним, чимало філологів відзначають, що у Львові серед місцевих жителів іще зберігся галицький діалект довоєнних часів, який моментами відчутно відрізняється від загальноприйнятої літературної української мови. Це демонструє те, що Галичині було і є притаманним “жива” мова, яка формується на основі запозичень із інших мов. Розвитку галицькому діалекту найбільше посприяла зближеність із Польщею. Фактично впродовж усієї своєї історії Львів був епіцентром релігійного життя України. Львівщина є однією з найбільш релігійних областей України. Навіть у часи радянського гніту Львів виконував роль головного підпільного осередку для збереження української духовної спадщини. У тому числі зі Львовом тісно пов’язані такі величні постаті в історії УГКЦ як Йосиф Сліпий, Андрей Шептицький, Любомир Гузар, Мирослав Любачівський та інші, які неодноразово переслідувалися радянськими спецслужбами і багато років жили в еміграції, опікуючись українською діаспорою закордоном. Найпоширенішими серед львів’ян конфесіями є греко-католицизм і православ’я. Станом на 2021 рік дослідження IRI показало, що 49% є вірянами Української греко-католицької церкви, а ще 30% належать до ПЦУ [20]. Втім у колективній свідомості в соціокультурному просторі Львова переважає католицька традиція. Головним чином це пов’язано з тим, що з 1539 року Львів є центром галицької єпархії УГКЦ, яка мала провідну роль у формуванні культурного простору міста. Діяльність УГКЦ, попри завади зі

сторони Російської імперії та окупаційними військами нацистської Німеччини продовжувалася до 1946 року, коли рішенням псевдособору [11] за наказом радянської верхівки було УГКЦ було ліквідовано. На практиці ця ліквідація призвела до підпільної діяльності, значних репресій і переслідувань католицького духовенства, що тривало аж до 1989 року, коли в часи перебудови УГКЦ врешті змогли вийти з підпілля [14]. Стосовно православ'я у Львові, то воно є направлене на розвиток української автокефальної ПЦУ, тоді як парафії УПЦ МП доволі стрімко реорганізуються і переходять у власність ПЦУ. До слова, Львів є одним із перших великих міст України, які повністю відмовилися і позбулися наявності УПЦ МП на своїй території [31]. Російське вторгнення значно сильніше активізувало у Львові процес переходу церков, які належали УПЦ МП до ПЦУ.

Ряд міст Сходу й Півдня України були засновані й розбудовані у часи XVIII і XIX століть, в часи стрімкої урбанізації та індустріалізації, які спричинив масштабний розвиток гірничих, енергетичних і машинобудівних галузей, зокрема, це стосується Луганську, Дебальцевого, Шахтарську й інших населених пунктів. Тимчасово окупований Енергодар, що отримав статус міста у 1970 році, має схожу історію виникнення з Чорнобилем, оскільки будівництво міста відбулося з метою поселення сімей робітників новозбудованої Запорізької АЕС. Натомість, Львів є містом, яке було засноване ще в XIV столітті як важливий торговельний вузол на роздоріжжі Центральної і Східної Європи, його розширення було спричинене не розвиток промисловості, як це притаманно громадам Донбасу, а за рахунок зручного розташування, яке сприяло економічному розвитку зв'язків між європейськими державами. Ще з початку створення Львів соціокультурно займав важливе місце на карті Європи. Про свідчать наявність десятків історичних пам'яток, у тому числі замків, резиденцій і храмів, історичний центр Львова занесено в культурну спадщину ЮНЕСКО. З початку свого заснування і до 2013 року Львів, будучи місцем проживання представників

різних культурних норм усе ж зумів утримувати статус одного з найбільших опор для захисту українських соціокультурних особливостей. До найхарактерніших особливостей соціального життя мешканців Львівської територіальної громади, які відрізняють її, наприклад, від територіальних громад Сходу та Півдня України, належить, наприклад, *переплетеність соціального та культурного*. В першу чергу слід наголосити на зв'язку соціального та релігійного – в неділю та на великі свята люди зазвичай не виконують хатню роботу, голосувати на вибори, як правило, йдуть після Служби Божої. Мова, зокрема, українська, як атрибут культури у Львівській територіальній громаді, як і в західноукраїнському регіоні в цілому, також відіграє важливу соціальну роль. Для жителів територіальної громади вона є важливим елементом протиставленні їхніх самоідентифікацій стосовно Росії, “руського миру”, у формуванні національної ідентичності “українець”. Для порівняння, для територіальних громад на Сході і Півдні України мова не є настільки активним чинником зазначених вище соціальних самоідентифікацій місцевих жителів. Для жителів Львівської територіальної громади також є характерною специфічна “львівська кухня” [17]. Також масштаби просторів в поселенській структурі Львівської територіальної громади є відчутно меншими, ніж в індустріалізованих містах Сходу та Півдня України.

З огляду на те, скільки туристів відвідують місто щороку, Львів є готовим до напливу великої кількості людей. Однак існує відчутна відмінність між туристами, які приїжджають на декілька днів чи тижнів і значно поповнюють своїми візитами місцеву скарбницю, та між ВПО, що потребують соціальної допомоги та оселяються на довший час. Далеко не кожна громада здатна бути реципієнтом для ВПО, однак Львів, станом на листопад 2022 року, став не лише волонтерським простором і транзитним місцем для постачання зброї, гуманітарної допомоги та переміщення зовнішніх біженців, а й домівкою для ВПО. Згідно статистики станом на

січень 2023 року, кількість лише зареєстрованих ВПО сягає близько 245 тисяч осіб [12].

1.3. Концептуалізація дослідження соціокультурних контекстів адаптації вимушених переселенців з Півдня і Сходу України до м. Львова на основі соціокультурного підходу і символічного інтеракціонізму.

Концептуальна схема цього дослідження ґрунтується на предметі того, як саме, враховуючи соціокультурну різність їхньої рідної територіальної громади з територіальною громадою-реципієнтом, ВПО адаптуються до нового життя, якими проблемами і викликами це супроводжується і наскільки потреби ВПО є вирішеними. З огляду на те, що вимушені переселенці в Україні з'явилися ще в 2014 році, ця проблема не є новою, однак після широкомасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року її важливість стала ще більш гострішою та масштабнішою. Перш за все, стосовно ВПО потрібно мати не лише кількісні дані, а й більш деталізовану якісну інформацію щодо того, які запити й наміри в даний момент є поширеними серед переселенців.

Розбіжності соціокультурних змістів між ВПО і місцевим населенням громад можна окреслити в парадигмі концепції символічного інтеракціонізму, зміст якої ґрунтовно розкриває Герберт Блумер у праці “Символічний інтеракціонізм: бачення і методи” [8]. Тобто дана теорія направлена на аналіз символічних смислів, що передаються індивідами при взаємодії. З точки зору даної теорії, засновником якої вважається представник Чиказької соціологічної школи Джордж Мід, між переселенцями і жителями громади-реципієнта можна побачити деяку конфронтацію. Це пов'язано якраз із тим, що людині, яка соціалізується, є характерним поглинання символів, що подають навколишні діючі суб'єкти, тобто актори. Як правило, інтеракціоністськими символами є елементи комікування, тобто мова, жести й емоційні прояви. Іноді якісь слова чи жести у певному середовищі в певний час можуть бути наділені іншими

особливим сенсом і бути певним подразником. Спільні взаємодії утворюють певний суспільний колообіг, адже ставлення кожного індивіда до соціуму і його вчинки обумовлюють те, як ставитиметься до нього суспільство. Люди, що живуть в певній громаді з часом, отримуючи деякі ролі й статуси, виробляють набори символів при взаємодії, які стороння людина може зрозуміти неправильно, трактуючи лише зовнішні ознаки інтеракції, без розуміння її внутрішнього компоненту. Люди, як соціальні гравці, починаючись соціалізацією ще з раннього дитинства і продовжують соціалізуватись впродовж усього життя. Звичайно, винятками можуть бути випадки, коли людина з якихось причин, наприклад хвороби, втратила здатність до раціонального сприйняття навколишнього середовища або стає аскетом чи відлюдником, що значно ослабляє потребу в спілкуванні. Окрім цього самі культурні елементи доволі часто слугують зліпком своєї епохи та контексту того періоду. До прикладу, дивлячись фільм, що знятий в іншій країні багато років тому, глядач може не зрозуміти певних моментів через перебування поза контекстом, який мав на увазі автор. Соціокультурні елементи навколо індивіда фактично повсякчас на нього впливають, а тим паче тоді, коли середовище змінено, як це відбувається при переїзді біженців. Тож достеменно знати чи був задіяний при взаємодії символ зрозумілим, можна лише через реакцію учасника чи учасників взаємодії. У рамках символічного інтеракціонізму ВПО є , що мають адаптуватись до устоїв, що встановлені місцевими жителями нової громади й зрозуміти на чому ґрунтуються дані соціокультурні різниці. Для кращого порозуміння між представниками різних громад, потрібне фундаментальне усвідомлення того, що різність соціокультурних аспектів між регіонами є не фактором для протиставлення, а доповнюваними компонентами загального національного коду та відображення багатого етнографічного спадку України.

Головною практичною складовою з точки зору символічного інтеракціонізму є соціальна роль переміщеної особи. Її статус чужака, що потрапив у територіальну громаду ззовні та має інакше наповнення сенсів і

фундамент символічних взаємодій, унаслідок різниці соціокультурних просторів. Із врахуванням методологічних ресурсів соціокультурного підходу й символічного інтеракціонізму, соціокультурні реалії життя ВПО у громаді-реципієнті можна досліджувати при розкритті таких основних аспектів, як:

- обставини приїзду ВПО до приймаючої територіальної громади;
- досвід проблемних ситуацій в територіальній громаді-реципієнті (соціальний захист, робота, медичне забезпечення тощо);
- досвід щодо конфліктів і непорозумінь з місцевим населенням, зокрема, мовні й релігійні питання;
- стереотипні уявлення про ВПО з боку місцевих жителів;
- очікування та плани ВПО щодо майбутнього: закорінення у приймаючу територіальну громаду або повернення у рідну територіальну громаду;

Зважаючи на те, що Львів перебуває у статусі одного з найбільших територіальних громад-реципієнтів, володіння актуальною якісною інформацією щодо соціокультурних викликів для ВПО дозволить напрацювати кроки, які би могли допомогти місцевій владі у прийнятті управлінських рішень щодо переселенців.

Висновки з Розділу 1.

Отож, сучасний феномен ВПО в даному випадку розглянуто в парадигмі соціокультурного підходу як методологічний інструмент завдяки якому можна глибше дослідити аспекти адаптаційних процесів у ВПО з точки зору соціокультурних характеристик їхньої та приймаючої територіальних громад. Різні історичні передумови формування територіальних громад на Півдні і Сході України з територіальною громадою Львова є одним із найголовніших чинників можливих конфліктів і непорозумінь серед представників цих територіальних громад. Завдяки окресленню взаємодій та контактів ВПО з громадою-реципієнтом шляхом соціокультурного підходу й символічного інтеракціонізму, можна виявити певні нюанси за рахунок яких повноцінна інтеграція ВПО у середовище

нової територіальної громади може зазнати труднощів. Для цього було висунуто дослідницька проблематика на основі якої створено методологічну частину дослідження, зокрема гіпотез та операціональної схеми, які сприяють більш якісній конкретизації площини, в межах якої проходить дослідження. Тому, суть першого розділу, головним чином, націлена на розкриття теоретичних засад, які є базисом від якого відштовхується подальша розробка методологічних кроків.

Із врахуванням вищенаведеного, головним дослідницьким запитанням є наступне: “Якими є соціальні та культурні виміри адаптації ВПО зі Сходу й Півдня України до територіальної громади м. Львова?”.

Розділ 2. Методологічна основа дослідження соціокультурних аспектів адаптації внутрішньо переміщених осіб до територіальної громади м. Львова.

2.1. Робочі гіпотези та операціональна схема дослідження.

Отже, головним запитанням нашого дослідження є наступне: “Якими є соціальні та культурні виміри адаптації ВПО зі Сходу й Півдня України до територіальної громади м. Львова?”

Базовими гіпотетичними відповідями на нього є наступні:

1. Припускаємо, що ВПО, які переїхали в територіальну громаду Львова, завдяки особливостям територіальних громад, звідки вони переїхали, а також через умови переїзду, мають проукраїнську позицію та ідентифікують Росію як ворога;

2. Припускаємо, що міра та характер, якими релігійні аспекти територіальної громади м. Львова будуть стосуватися ВПО, залежать від їхніх особистих релігійних переконань;

3. Припускаємо, що різниця релігійних дискурсів між ВПО і жителями громади-реципієнта здебільшого викликана різними ролями релігійних інституцій у соціокультурному житті територіальної громади м. Львова і рідних громад ВПО;

4. Припускаємо, що різне ставлення щодо мовного питання можуть ставати причиною непорозумінь між ВПО і місцевими жителями територіальної громади Львова;

5. Припускаємо, що успішність адаптації переселенців у територіальній громаді м. Львова залежить від рівня матеріального забезпечення їхніх первинних потреб, яке, в свою чергу залежить від ступеня соціальної захищеності ВПО, а в другу – від культури соціальних взаємодій в територіальній громаді м. Львова;

6. Припускаємо, що успішність адаптації переселенців у територіальній громаді м. Львова також залежить від стереотипів, пов’язаних з життєдіяльністю мешканців територіальної громади м. Львова, з певними

традиціями, символами, соціальними контекстами культури щоденного побуту.

7. Припускаємо, що плани ВПО на майбутнє – інтеграція в територіальну громаду м. Львова чи повернення в рідну територіальну громаду – залежать від комплексу соціальних та культурних чинників, які можуть бути або сприятливими для включення ВПО до територіальної громади м. Львова, або такими, що перешкоджатимуть цій включеності. В такому випадкові на тлі деокупації рідних територіальних громад люди віддаватимуть перевагу поверненню додому.

Для емпіричної апробації робочих гіпотез, які наведено вище, ми уклали наступну операціональну схему дослідження (Див. Рис. 1).

Рисунок 1. Операціональна схема дослідження

Експлікація:

A 1 - Обставини вимушеного переїзду ВПО у приймаючу територіальну громаду;

А 2 - Виникнення непорозумінь з мешканцями громади-реципієнта через мовне і релігійне питання;

А 3 - Питання соціального захисту державою ВПО як один із вагомих факторів, що впливає на самопочуття переселенців у приймаючій територіальній громаді;

А 4 - Роль стереотипів у якості вибудовування відносин між ВПО та місцевими жителями приймаючої територіальної громади;

А 5 - Плани ВПО на майбутнє: умови залишення в громаді-реципієнті та повернення в рідну територіальну громаду.

2.2. Методи збору інформації.

Генеральною сукупністю для цього дослідження можна вважати усіх внутрішньо переміщених осіб України віком від 18 років, які оселилися і живуть у територіальній громаді Львова. Вибірка цього авторського дослідження становить 6 осіб. Модульне містечко під назвою “Маріямпіль” у Сихівському районі було обране як місце великої концентрації ВПО. Такий крок щодо вибору локації дозволив полегшити і пришвидшити етап пошуку інформантів.

Дослідження проводилося якісним методом через інтерв'ю у часовому проміжку з 9 по 23 травня 2023 року (Див. Додаток №3). Фіксація кожної розмови здійснювалася за допомогою диктофонного запису на смартфоні. Перед записом розмови кожного інформанта було попереджено, що його відповіді будуть записані й використані у навчальних цілях. Для підтвердження участі в інтерв'ю надавався лист поінформованої згоди (Див. Додаток №3). Респонденти були повідомлені, що всі надана ними інформація будуть подані в анонімному вигляді, без передання ж третім особам, зі збереженням правил конфіденційності. Слід зауважити, що одна із респонденток давала відповіді через телефонну розмову, всі решта інтерв'ю проходили наживо, безпосередньо на території містечка. Інтерв'ю було

структурованим і складалося з двох основних блоків і допоміжного для певних доуточнення інформації за потреби.

2.3. Метод аналізу інформації.

Аналітичний процес якісного емпіричного дослідження спирається на традиційному методі, який полягає в конденсації сенсів. У даному випадку цей підхід передбачає уважне кількаразове прослуховування записаних розмов, створення на їхній основі нотаток, відслідковування можливих логічних зв'язків, співставлення емпіричної інформації з припущеннями. Також, первинне дослідження надає перевагу в тому, що воно розроблене і проведене для вивчення конкретної проблематики, також це дозволяє зробити акцент на аспектах, які відсутні чи яким приділено недостатньо уваги в уже наявних вторинних дослідженнях. Враховуючи те, що питання здебільшого стосувалися життєвого досвіду самих респондентів, їхні відповіді, як правило, були прямими і не мали подвійних сенсів, що полегшувало їхню подальшу інтерпретацію. Відповіді, які найбільш чітко й вичерпно розкривають те чи інше досліджуване питання слугують головним підґрунтям для формування, представлення результатів і цитування.

Висновки з Розділу 2.

Підготовка, проведення і аналізування емпіричної частини дослідження є хребтом і запорукою успіху для отримання вичерпної відповіді, яку поставлено науковцем у його дослідницькому запитанні. Фокус дослідження цієї роботи направлений на з'ясування, яким чином соціокультурна специфіка територіальної громади-реципієнта, в даному випадку Львова, впливає на адаптаційні та інтеграційні процеси ВПО. Однієї зі складностей при зборі емпіричних даних є замкнутість великої частини ВПО, які бояться йти на відкритий контакт із незнайомими людьми.

Розділ 3. Соціокультурні аспекти адаптації внутрішньо переміщених осіб до територіальної громади м. Львова.

3.1. Життя ВПО у територіальній громаді, яку вони вимушено покинули.

Результати аналізу інтерв'ю представлені у трьох напрямках: 1) щодо життя респондента в їхній рідній громаді до переїзду, 2) щодо теперішнього проживання респондента у громаді Львова і 3) про власні думки респондента, стереотипи, які можуть існувати з боку місцевих жителів стосовно ВПО.

Отож, для початку варто конкретизувати умови в яких проживають респонденти у Львові. Інформанти мають різну стать, вік, місце народження і проживання, рівень освіти. Всі інформанти на час збору емпіричних даних проживають на території модульного містечка “Маріямпіль”, що знаходиться на проспекті Червоної Калини Сихівського району Львова. Вибір цієї локації для проведення етапу польової роботи дослідження ґрунтується тим, що ці переселенці живуть у безкоштовному соціальному житлі, що є збудованим суто для поселення ВПО. Це модульне містечко було створене завдяки допомозі польського уряду, фундації Міжнародної Солідарності, українському міністерству з питань розвитку громад, територій та інфраструктури України й місцевих волонтерських осередків, що допомагають у вирішенні питань, до прикладу, харчування, організації культурного простору. Окрім кімнат, де переселенці можуть проводити вільний час і ночувати, на території містечка передбачено кухню, їдальню, пральню та інші технічні приміщення, у кожному будиночку є наявними всі необхідні комунікації. Всього у містечку проживає близько 750 осіб [21], при цьому певна частина містечка досі залишається незаселеною. Фактично всі опитані переселенці зазначали, що переїхали до Львова ще навесні 2022 року. Втім, доки модульні містечка не були здані для користування, перші тижні переселенці жили в приміщенні місцевої школи. Варто зазначити, що це містечко знаходиться у доволі жвавій частині Сихівського району Львова, де знаходиться українська греко-католицька і п'ятидесятницька церкви, парк,

низка магазинів і громадських закладів харчування, тож ВПО мають шанс не лише прожити у спільноті поміж осіб, які також переїхали, але й наживо стикнутися із жителями Львова і, зокрема, його соціокультурним простором.

Люди, які проживають у модульному містечку, до війни, як правило, жили в містах, які на даний момент окуповані та перебувають під контролем РФ (як Лисичанськ у Луганській області), або ж контролюються владою України, але потерпають від постійних обстрілів (як Сіверськ чи Краматорськ, що на Донеччині). До початку повномасштабної війни ці громади уже встигли оговтатися після подій 2014-2015 років, коли сепаратистські бойовики у великих містах Донеччини і Луганщини намагалися добитися їхнього входження до складу так званих “народних республік”. У цілому, люди займалися своїми звичними життєвими справами, але війна змусила їх покинути домівки. Виїзд із територіальної громади, що активно обстрілюється, є складним процесом та інколи потребує евакуаційних заходів. Зокрема це підтверджує біженець із Краматорська, що виїхав евакуаційним потягом. Головний залізничний вокзал його міста зазнавав атак з боку Росії, оскільки залізничне сполучення даного міста слугує важливим логістичним вузлом, який росіяни хотіли знищити, незважаючи на безпеку цивільних громадян. Одна із респонденток, яка виїхала з дому в Сіверську в травні 2022 року, згадує пережиті часи перед виїздом. За словами респондентки, цей виїзд був раптовим і неочікуваним, оскільки до безпосередніх ушкоджень будинку думок про виїзд не було:

«В той день на моїх очах стали розбивати мій дім, вікна усі почали розбиватися по черзі, двійні рами, як Ви вважаєте, мені було страшно?».

(с) Інформантка 2, 84 роки

«Я вже город досадила, не думала що я взагалі поїду кудись, а потім, у 7 годин ранку мені почали вибивати усі вікна у домі».

(с) Інформантка 2, 84 роки

Респондентка дорікнула, що живучи в рідній громаді на Донбасі, викликала поліцію, яка виявилась неефективною, але уточнювати подробиці виклику не стала, назвавши це надзвичайною ситуацією.

Інформанти відзначали різкі візуальні зміни життя в їхніх громадах із початком повномасштабної війни. Люди довгий час перебували в укриттях, постійно відбувались перебої з комунікаціями. За лічені дні російські удари знищили безліч державних установ, підприємств, будинків приватного сектору. Фактично ці громади стали полем бою, витіснивши шанси для мирних жителів на мирне життя. Розглядати сьогоденне життя в Україні та її громадах, особливо Сходу й Півдня, без прив'язки до війни, практично неможливо.

Готовність повернутись у рідну громаду висловили навіть респонденти похилого віку, утім повернення старших людей має відбуватися з огляду на їхній фізичний стан і те, в наскільки задовільному стані перебуває їхнє житло. Зокрема, жінка старшого пенсійного віку відзначила, що воліє самостійно вернутись у рідне місто, оскільки члени її сім'ї, які переїхали до Львова разом із нею, планують залишатись у Львові. Як правило, умовою до повернення, в найкращому випадку, є закінчення війни або, хоча би, припинення активної фази боїв та обстрілів у їхній рідній територіальній громаді, можливість відновлення домівок і комунікацій. Одна із респонденток відзначила, що вже найближчим часом повернеться у Краматорськ на роботу, оскільки задля перебування у Львові нею було взято довготермінову відпустку за власний рахунок. Вона, будучи матір'ю учня середньої школи, зазначила, що для вирішення проблеми нестачі підручників і відновлення повноцінного навчального процесу, її сину міською адміністрацією було надано планшет. Винятком із правил став чоловік із Слов'янська, що мав доволі проросійські погляди, заявивши, що єдиною умовою для його повернення назад є неушкодженість його будинку й припинення вогню, незалежно від того, хто контролюватиме місто:

«Мені все рівно якому царю податки заплатити: українському чи російському».

(с) Інформант 7, 51 рік

Розмови з інформантами показали, що фактично завжди здійснення їхнього переїзду до Львова відбувалося спільно з найближчими членами сім'ї. Інформанти переважно відповідали, що з-поміж тих людей, що надалі залишилися проживати в громадах, звідки вони натомість виїхали, як правило, є їхні товариші, з якими вони інколи намагаються виходити на зв'язок, при цьому відносини з ними лишалися незмінними, за можливістю підтримується спілкування через мобільний зв'язок. Цікавим був згаданий інформанткою момент отримання посилки, яка була відправлена респондентці у Львів зі Сіверська від її подруги, що залишилася там жити. Один із респондентів також інформував, що тримає контакт зі знайомими із релігійного середовища, котрі переїхали жити в Рівне та Чернівці. Цей же респондент відзначив, що проживає у Львові без сім'ї, оскільки вона залишилась проживати у Дніпрі, тоді як для інформанта це місто було місцем короткочасної зупинки. Втім, ним же було відзначено, що восени є плани вернутися у Краматорськ, забравши сім'ю з Дніпропетровської області. Попри те, що чоловік уже досягнув пенсійного віку, після повернення у Краматорськ, на запрошення свого знайомого товариша, він планує піти на роботу, яка могла би підійти йому, як людині пенсійного віку для покращення його фінансового становища. Крім цього, мужчина заявив, що служив би у лавах ЗСУ, якби був молодшого віку. Ним також була артикульовано захоплення українськими воїнами й упевненість, що його рідний Краматорськ ніколи не буде захопленим російською армією. Тоді як інша респондентка відповіла, що її рідний Сіверськ, що знаходиться у декількох кілометрах від лінії зіткнення, обороняють українські воїни, однак актуальне становище на фронті й те які території досі окуповано або ж перебувають під українським контролем, їй було невідомо.

Опираючись на відповіді респондентів, можна помітити їхню одностайність у бажанні повернутись у рідну громаду в найближчому майбутньому часі. Зважаючи на те, що інформанти жили в громадах, де зараз є окупованими чи місцем боїв, цей крок є нераціональним. На даний момент повернення у громади, які розташовані у зоні бойових дій, категорично небезпечно. Однак, після того, як на цих територіях знову запанує мир, повернення ВПО назад є важливим кроком для поновлення людських ресурсів на цих територіях, відновлення інфраструктури, комунікацій та інших елементів, що забезпечують повноцінне життя мешканців громад. Не слід відкидати й зміни в соціокультурному плані на цих територіях після закінчення війни. Першочергово, цим змінам сприятимуть самі біженці, які повернуться, адже вони, за рахунок життя в громаді-реципієнті, наповнять відновлену громаду новими соціокультурними елементами, що водночас може перекликатися з соціокультурним життям громади довоєнних часів і досвідом, який був здобутий переселенцями за період життя в громаді-реципієнті.

3.2. Досвіди ВПО щодо їхнього життя у територіальній громаді м. Львова.

Що стосується змін, які чекали інформантів після поселення у Львові, то респонденти першочергово згадували про мову. Говорячи за мовне середовище в рідній громаді, респондентами неодноразово зазначалась розповсюдженість російської мови, її широке використання у повсякденному житті. Респонденти не приховували, що до початку війни їх багато речей пов'язувало із Росією, наприклад сімейні зв'язки чи отримання медичних послуг.

Якщо повернутись до мовного питання вже стосовно громади-реципієнта, то респонденти ділились умовно на два табори: ті, які не відчували проблем через мову і ті, які, навпаки, зіштовхувалися з тим, що мова ставала об'єктом сварок у громадських місцях. Слід зазначити, що

частина інформантів є уродженцями Російської Федерації, один із респондентів отримав громадянство уже в дорослому віці. Попри те, вони достатньо непогано розуміють українську мову і дають нею відповіді повністю чи, принаймні, частково.

Як правило, інформанти, які не вбачали конфліктних ситуацій на мовному ґрунті, відповідали, що під час комунікування з місцевим населенням їм вдавалося досягти компромісу чи добровільного переходу на мову співбесідника для кращого порозуміння. Тоді, як особи, які були свідками мовних суперечок, зазначали, що є частина людей, які радикально налаштовані у цьому питанні, що інколи супроводжуються провокаціями:

«Їхали, розмовляли російською, а там сказали: “ви сепаратисти, вас треба викинути”, це були мужчина зі жінкою, років 40 їм було, я кажу: “Ви у нашій шкурі не були, вам таке гріх казати, не дай Бог вам таке пережить”, вони тоді вибачилися».

(с) Інформантка 3, 78 років

Загалом, думка інформантів сходиться на тому, що українськомовним жителям варто проявити розуміння щодо важкості переходу російськомовних громадян на українську мову через надто високий рівень русифікації середовища в тих регіонах, звідки вони перемістилися. Один із респондентів зазначив, що росіяни своїми злочинними діями самі винні у тому, що російська мова зараз набула негативного забарвлення.

Також однією з респонденток було зазначено, що й самі ВПО чи російськомовні люди в цілому можуть самостійно ставати ініціаторами суперечок через мовне питання:

«Я чула від людей, які жаліються, що там їм щось сказали. Ну... це, як сказати, людина притягує до себе подібне, можливо, вона сама вибудовує у себе якийсь конфлікт і він виходить назовні».

(с) Інформантка 4, 52 роки

Стосовно релігійного досвіду, то це питання є індивідуальним для кожного і виділити те, що респонденти мали єдність на цю тему не можна.

Фактично кожен інформант відзначав сакральну значущість релігії та її сильний вплив на львів'ян. При тому, самі інформанти мали різний погляд у питаннях релігії та релігійних практик. Один із респондентів неодноразово акцентував на своїй релігійності, але його особливістю є те, що інформант, вірячи в Ісуса Христа, не відносить себе до жодної конфесії, тобто є безконфесійним християнином. Чоловіком було заявлено, що він, маючи навички у грі на фортепіано, неодноразово грав на церковних подіях християнської музики, зокрема ним були згадані виступи у п'ятидесятницьких церквах у Львові й Слов'янську. Інша ж респондентка висловила скептицизм відносно релігійних інституцій, хоча мала досвід неодноразового спілкування із баптистами. У той час жінка вважає, що молитви, читання й осмислення Біблії приносять користь:

«Я вивчала Біблію 2 роки, Ви знаєте, це настільна книжка, яку треба завжди цінувати.... Мені дуже подобається ця книжка, якби люди були подібні на Ісуса Христа чи Господа Єгови, то би усі сім'ї були благополучними».

(с) Інформантка 2, 84 роки

Найбільш ефективними, на думку респондентів, інституціями, що залучені у вирішенні їхніх проблем, є безпосередньо сама міська адміністрація Львова, ЦНАПи, Пенсійний фонд, що займається виплатами пенсій та грошових допомог ВПО, волонтерській організації. Також деякі респонденти, які мали досвід отримання медичних послуг, задовільно оцінили медичний сервіс у Львові, відзначивши їхню дієвість та професіоналізм. Один із респондентів також було висловлено думку, що на загальному рівні велика місія покладена на В. Зеленського як Президента України за часи правління якого країна переживає поворотний момент. Загалом відзначається потужна консолідація усього громадянського суспільства в Україні, завдяки чому державний апарат успішно вистояв критичні часи.

Загалом, досвіди ВПО щодо їхнього проживання у Львові мають доволі позитивні оцінки. В першу чергу, метою Львова як громади, що приймає ВПО є забезпечення біженців основними речами і засобами для життя. Незважаючи на можливість потенційних конфліктів навколо мови, жителі Львова достатньо приязні, їхнє ставлення до переселенців відштовхується з позиції того, що переселенці є рівноцінними громадянами України, що на даний час перебувають в складних життєвих обставинах. Адепти російської ідеології є представниками маргінальних прошарків, світогляд яких не мають широкої підтримки в українській спільноті. Відповіді респондентів чітко продемонстрували те, що переважна більшість жителів України мають спільні цінності, незалежно від місця народження. Війна у соціокультурному полі України зіграла важливу роль, ставши точкою піднесення національної свідомості й черговим доказом, що соціокультурний простір України потребує відмежування від Росії як сторони, яка є джерелом постійних загроз для України.

3.3. Світоглядні роздуми внутрішньо переміщених осіб.

Ця частина роботи містить аналіз відповідей інформантів щодо їхніх думок і очікувань щодо поточної ситуації в державі, стереотипів із якими вони, як переселенці, могли зіштовхуватися.

Якщо говорити в загальному, то практично всі респонденти звертають увагу на культурну розрізненість між Львовом і тією територіальною громадою, яка була ними вимушено покинута. Як можна побачити, мовна ситуація в Україні є дихотомічною і триває своєрідна конкуренція між українською і російською мовами. Хоча це не означає, що жителі Львова і жителі якогось окупованого населеного пункту Сходу чи Півдня належать до двох різних культурних світів, це радше підтверджує різний ступінь того, наскільки ефективним було насадження багатолітньої російської культурної експансії. Навіть попри те, що чимало громад Сходу й Півдня України багато років у більшій мірі тяжіла до російського інформаційно-культурного

простору, переселенці визнають, що Україні необхідний розвиток власної аутентичної діяльності на соціальній ниві і в сфері культури. Звичайно, не виключно, що на формування такої думки вплинула жорстока агресія РФ. Також переселенцям є притаманним бажання розв'язати конфлікт шляхом мирного врегулювання. Люди, що висували такі пропозиції, зазначали, що дипломатичними зусиллями можна добитися умов, на які дасть згоду РФ, і за яких Україна не піде на територіальні поступки і не стане залежним сателітом РФ. Бажання вирішити питання дипломатичним способом можна пояснити й тим, що продовження військових дій далі тягнути руйнацію їхніх рідних громад, якої би їм хотілося, наскільки це ще є можливо, уникнути.

Очікування щодо Львова виявились доволі передбачуваними. Респонденти відзначали, що доволі мало знали про Львів до переселення. Їхні очікування більше фокусувались навколо побутових питань, таких як отримання місця для проживання, фінансової допомоги, забезпеченням харчами, медикаментами тощо. Хоча вони усвідомлювали, що Львів є великим містом, яке зовнішньо є близьким до європейського стилю, його географічну віддаленість від РФ, близьке розташування до Польщі. З російської сторони вони часто чули наративи, що Львів є одним із головних осередків русофобії та радикального націоналізму. Але такі заяви, на думку респондентів, виявились голосливими і жителі Львова, на їхньому досвіді, переважно виявились достатньо миролюбними й толерантними людьми, які мають дещо загострене почуття патріотизму. Тому Львів продемонстрував себе як місто, де є багата історія, цінується українська мова, культура, релігія і воно готове подати руку допомоги жителям інших куточків України.

Не те, щоби ґрунтовно неправдивим стереотипом, про який згадували респонденти, є надмірна релігійність Львова, близькість Львова до Польщі географічно та культурно. Цікавою була догадка одна із переселенок, яка висловила припущення, що Польща активно допомагає Львову таким чином, ніби планує здійснити в подальшому його окупацію. Надана Польщею

допомога може бути націлена на її корисливі цілі й створення хороших вражень про себе для місцевого населення. З великою ймовірністю можна припустити, що це є проявом травматичного досвіду, з яким інформантка вже стикнулася через війну, коли РФ, під виглядом багаторічного союзництва і партнерства, готувала імперський план, який був націлений для нового поневолення українського народу. Тобто інформантка підсвідомо готова до фактичного повторення ситуації уже з боку Польщі відносно Львова. Це також демонструє сприйняття Львова, як території, що в культурних сенсах є наближена до Польщі та яка досі перебуває під сильним польським впливом.

Одним із респондентів було зазначено, що він перед переїздом у Львів припускав можливість певного ідеологічного протистояння між біженцями і місцевими жителями як “русофобами” та “сепаратистами”, але, в цілому, за його спостереженнями, львів'яни виявилися достатньо приємними людьми, що спокійно сприймають жителів будь-якого іншого України. Хоча він дещо змінено повторив тезу, що Львів розвивається за рахунок Польщі. Як підтвердження цьому, інформант звернув увагу на автомобілі львів'ян, які переважно куплені в Європі, у тому числі Польщі. Чоловік заявив, що більшість машин у Львові є дорогим транспортом вищого класу, тоді як на Донбасі такі дороговартісні транспортні засоби є рідкістю і наявні лише в депутатів і представників кримінального світу. Загалом, відповіді даного інформанта доволі сильно контрастували з відповідями інших респондентів, які в тій чи іншій мірі демонстрували підтримку України в теперішній ситуації. Його ж світогляд піддався впливу РФ. Як приклад, чоловік заявив про недоцільність декомунізації, знищення пам'ятників і перейменування назв, які пов'язані з колонізацією України Росією:

«Навіщо в Одесі було пам'ятник Пушкіна зносити, що він поганого зробив? Катерину 2? Це історичні люди. Давайте пам'ятник Бандері зараз поїду і звалю».

(с) Респондент 7, 51 рік

Повертаючись до територіальних поступок, то цей же респондент відповів, що в 2014 році українське керівництво мало прийняти і визнати від'єднання Кримського півострову від України і його перехід під контроль РФ. Спираючись на свої хороші знання історії респондент відзначив, що Росія таким чином вернула землі, що мали стратегічне значення в регіоні Чорного моря, виправивши “помилку” Хрущова. Крим, що дістався тогочасній УРСР як “подарунок”, при тому, що росіяни “пролили багато своєї крові” за цю територію. Також у 2014 році, на його думку, Україні слід було відмовитися від конфлікту на Донбасі та не чинити опір у відокремленні “народних республік” від України на правах окремих державних утворень. Також він висловив байдужість щодо майбутнього Львова і щодо того, частиною якої держави він буде (залишиться в Україні, відійде Польщі чи відбудеться розвиток будь-якої іншої ситуації). Щодо релігійних питань, то інформантом була відзначена його нерелігійність, хоча ним було заявлено, що знищення УПЦ Московського патріархату є помилковим, аргументуючи це тим, що якщо він уже функціонував в Україні, то його беззмістовно знищувати.

Попри це, респонденти фактично не висловлювали досвіду зіткнення зі стереотипами. Розповсюджений Росією міф про взаємне неприйняття жителів Заходу й Сходу України інформантами не підтверджувався. Якщо би ця гіпотеза би справді мала вагоме підґрунтя, то біженці, скоріш за все, не обирали би Львів для проживання. Утім негативним стереотипом щодо ВПО, який має місце на ринку праці, хоч і не стосується конкретно територіальної громади Львова є те, що серед роботодавців існує поширена думка, що ВПО недоцільно наймати на роботу з довгостроковими перспективами через те, що їм характерні швидкі зміни місця проживання.

Закономірно, що роздуми ВПО ґрунтуються на особистому досвіді кожного з них. Можна побачити, що серед частини інформантів є стійка думка щодо соціокультурної близькості і співзалежності Львова з Польщею. Зокрема ці думки можуть мимоволі виникати через паралелі щодо земель

Сходу й Півдня України, які свого часу підпали під згубний вплив РФ. В цілому, респонденти доволі позитивно дивляться у майбутнє України і своїх громад.

Висновки з Розділу 3.

Гіпотеза 1 верифікована частково. Попри драматичні обставини переїзду до територіальної громади м. Львова, не всі ВПО артикулювали проукраїнську позицію та ідентифікували Росію як ворога. На нашу думку, це можна пояснити стійкістю стереотипів ВПО, які впродовж тривалого періоду формувалися під впливом російської політики щодо регіонів, в яких вони проживали до переїзду до Львова.

Гіпотеза 2 і Гіпотеза 3, що стосуються релігії, фактично показують те, що контакт кожного ВПО з релігійним життям територіальної громади м. Львова є залежним від самих внутрішніх переконань ВПО. При цьому, близькість релігійних переконань ВПО до релігійного виміру Львова можуть стати допоміжним аспектом для адаптації ВПО у приймаючій територіальній громаді м. Львова.

Гіпотеза 4 певною мірою є верифікованою. Серед ВПО, що активно користуються російською мовою бувають непоодинокі випадки виникнення суперечок із місцевими українськомовними жителями саме через мову. При цьому, ВПО демонструють розуміння й непогані навички володіння державною мовою, проте в побуті досі часто послуговуються російською як мовою, що є домінантною в їхній територіальній громаді, яку вони покинули.

Гіпотеза 5 більшою мірою підтвердилася. Так, загальне самопочуття ВПО є сильно залежним від рівня матеріального задоволення потреб. Умови проживання, виплати фінансової допомоги та соціальний захист у цілому є важливим складником для успішної адаптації. При цьому, важливим аспектом взаємодії з такими структурами, що є відповідальним за надання матеріальних послуг, є площина соціальних взаємодій, форм комунікації

установ із ВПО і вміння вибудовувати діалог, при якому ВПО не перебуватимуть в ролі “тягаря” суспільства.

Гіпотеза 6 у дійсності показала, що на деяку частку ВПО усе ж є вплив стереотипних уявлень, що слугують спрощеним варіантом сприйняття життєдіяльності територіальної громади Львова. Як правило, воно стосується закоренілої думки про консервативність львів’ян, які переважно надають релігійним традиціям і мові символічного значення. Хоча є сліди впливу російського інформаційного простору, який, в основному, намагається подати жителів Заходу України, Львова в тому числі, в образі протиставлень як ідеологічних опонентів.

Гіпотеза 7 верифікувалася неповністю. Фактично всі ВПО висловили наміри повернутися назад у рідну територіальну громаду і де окупація регіону не є обов’язковою умовою для їхнього повернення. Частина біженців уже обдумують приблизні часові рамки свого повернення. Втім, повернення у рідну територіальну громаду, на думку інформантів, матиме більше сенсу в разі меншої інтенсивності бойових дій. Хоча, серед ВПО є ситуації, коли їхні близькі родичі бажають проживати в територіальній громаді м. Львова навіть після того, як їхня рідна громада повернеться до нормального життя.

Так чи інакше, згідно зі статтею А. В. Путінцева та Ю. Є. Пащенко “Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи” [27], регіон чи громада, в якому є певна “стороння” група осіб, має два подальші шляхи для розвитку – або новоприбула група асимілюється, прийнявши тутешні норми, або громада, у якій вони проживають, стане мультикультурною. У доповнення теми щодо співжиття громади-реципієнта та індивідів, що потрапили у громаду ззовні, варто зазначити стратегічні підходи індивідів відносно приймаючої групи [27, ст.123-127]. Отож, крім кроків, що направлені на інтеграцію, тобто процес входження та прийняття устоїв громади чи націлення на злиття індивіда з громадою-реципієнтом, також можливими варіантами є зворотній варіант сепарація і маргіналізація, при яких індивід відокремлюється від життя в

колективі. Варто зауважити, що вплив на порядок громади також є залежним і від того, наскільки кількість прийнятих ВПО є масштабною відносно самої общини. Результат адаптації залежить від того, наскільки культурно різними є місцеві жителі й переселенці, як саме резиденти громади-реципієнта приймуть ВПО: як нових сусідів чи відверту загрозу. Погана інтеграція ВПО у нове середовище спроможна нести довготривалу загрозу конфліктних ситуацій. Тому, найбільш правильною стратегією щодо залучення ВПО у життя громади-реципієнта є надання можливості багатовекторної включеності у місцевий простір. Важливим кроком, який дозволяє біженцю самореалізуватися є пільги й допомога в участі чи то в короткострокових навчальних курсах, чи то здобутті освіти, працевлаштуванні. Можливим способом заохочення ВПО до вивчення української культури є відкриття осередків із вивчення української мови, історії, доступні можливості відвідування культурних заходів і пам'яток (музеїв, художніх галерей, театрів, замків тощо), що дозволить більш глибоко пізнати український соціокультурний дискурс, який не має гнітючого впливу зі сторони Росії. Якщо рамки соціокультурного простору на рівні сім'ї є чимось обмеженим і приватним, то соціокультурний простір на рівні громад і держави має реагувати на комплекси зовнішніх та внутрішніх факторів, як от військовий конфлікт, дипломатична напруженість у міжнародних відносинах, культурна експансія іншою державою. Модернізація соціокультурного простору має інтегруватися разом з інформаційним як допоміжним інструментом формування національної пам'яті [27, ст. 73]. Досвід України показує, що допуск у внутрішній простір соціальних і культурних елементів країни з імперськими намірами здатна призвести до кризової ситуації.

Висновки.

Таким чином, у цій роботі ми провели комплекс дослідницьких заходів, що спрямовані на вивчення соціокультурного контексту адаптації ВПО з Півдня і Сходу України до Львова як територіальної громади-реципієнта. В першу чергу, переселенців було розглянуто як соціальний феномен сучасних українських реалій, які виникли внаслідок кризової ситуації в політичному житті країни. Соціокультурний підхід у взаємодії зі символічним інтеракціонізмом виступили у цьому випадку теоретичним підґрунтям і засобом для чіткішого визначення меж дослідницької проблематики. Зокрема, соціокультурний підхід передбачає системність як єдність та взаємопов'язаність соціальних і культурних процесів, сукупність соціокультурних факторів як фундаменту мислиннево-діяльнісних моделей людської дійсності, соціальність та культура як формотворчі засади архетипів життєдіяльності населення територіальної громади. Символічний інтеракціонізм ґрунтуються на мові як особливому соціокультурному символу і способу спілкування, релігійному факторі утворення соціокультурних звичаїв, соціокультурних стереотипах в якості зразків символічних очікувань. Окреслення історичних перспектив формування територіальної громади м. Львова дало глибше розуміння суті її соціокультурних реалій з якими зіштовхнуться ВПО як зовнішня група щодо цієї громади.

Концептуалізація дослідження, напрацювання гіпотез і операціональної схеми дозволили уніфікувати та встановити цілісний зв'язок теоретичного фундаменту (насамперед соціокультурного підходу та символічного інтеракціонізму) з методологією дослідження як необхідного фундаменту для проходження етапів збору та аналізу отриманої інформації. Шляхом аналізу отриманої інформації, можна зробити певні підсумки щодо того, які соціокультурний контекст територіальної громади Львова відображається на адаптаційних процесах ВПО з територіальних громад Сходу й Півдня

України. Зокрема, як ми бачимо, навіть попри те, що Росія відкрито виступила у ролі противника України, є поодинокі випадки, що ВПО не є готовими підтримувати українську сторону, незважаючи на факт того, що вони безпосередньо постраждали від російської агресії. В такому випадку така когорта ВПО розглядає територіальну громаду м. Львова лише як ресурс для отримання пільг і грошової допомоги.

Вплив релігійних особливостей Львова на ВПО загалом не є таким значним і переселенцям характерно дотримуватися внутрішніх релігійних переконань, незалежно від зовнішніх обставин. Утім, допоміжним елементом адаптації переселенців може слугувати можливість забезпечення тих релігійних практик, які вони сповідують.

Мовна ситуація показує, що серед ВПО немає якогось негативного ставлення до української як державною мови. Радше навпаки, ВПО охоче готові розмовляти нею, але дається в знаки те, що для рідних територіальних громад ВПО російська мова є більш поширеною і звичною. На основі цього деякі ВПО є свідками чи учасниками конфліктних випадків, коли з боку українськомовних осіб лунали зауваження щодо використання російської як мови держави-агресора.

Крім цього, впливовим чинником на стан ВПО є питання матеріального характеру. Можливість отримання житла, роботи, грошової допомоги, пільг та інших компонентів соціального захисту є важливою запорукою для успішної адаптації ВПО. Взаємодії з державними інституціями, які відповідають за соціальних захист ВПО не мають супроводжуватися упередженнями та негативними конотаціями щодо вимушено переселеної категорії осіб. Також серед ВПО є певне відображення стереотипного уявлення про соціокультурні прояви життя територіальної громади Львова. Це зумовлено властивостями впливу оточуючого середовища й медіа через які ВПО абсорбують певну інформацію, конвертуючи деякі закономірності в набір стереотипів. Незважаючи на те, що ВПО майже одноголосно висловлювали задоволення проживанням у територіальній громаді Львова,

усе ж їхні плани спрямовані на повернення в рідні територіальні громади, за умов, коли це буде можливо, в першу чергу, з точки зору безпеки і ведення повноцінної життєдіяльності.

Список використаних джерел і наукової літератури.

1. Фонограма інтерв'ю з інформантом 1 (від 09.05.2023)
2. Фонограма інтерв'ю з інформанткою 2 (від 10.05.2023)
3. Фонограма інтерв'ю з інформанткою 3 (від 12.05.2023)
4. Фонограма інтерв'ю з інформанткою 3 (від 13.05.2023)
5. Фонограма інтерв'ю з інформанткою 3 (від 15.05.2023)
6. Фонограма інтерв'ю з інформантом 6 (від 23.05.2023)
7. 2023 RISK MAP // Режим доступу:
<https://www.globalguardian.com/risk-map>
8. Symbolic Interactionism: Perspective and Method. Berkeley : University of California Press, 1986. 208 p.
9. Third annual Ukrainian municipal survey // “Рейтинг” (2017) // Режим доступу:
https://ratinggroup.ua/en/research/regions/tretyi_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html
10. Аналітична записка “Повернутись додому: Експрес-картування потреб та очікувань ВПО у Львівській області” // Режим доступу:
https://www.rac.org.ua/uploads/content/636/files/displacedpersonsneedslvivregionfinalua.pdf?gclid=Cj0KCQJwmtGjBhDhARIsAEqfDEcNDiQI2-pROkQ5AKF1xo7pyn0UWvOGyMli0As-_vgPPAqRivaIEeYaAkSSEALw_wcB
11. Бабинський А. “Історія УГКЦ за 90 хвилин”. - Вид. 2-ге, доп. Львів: Видавництво «Свічадо» - 2018 - 160 с.
12. Вдвічі більше людей, ніж зареєструвалися: скільки переселенців прийняла Львівщина // “Евакуація City” (2023) // Режим доступу:
<https://evacuation.city/articles/262969/jmovirna-kilkist-mozhe-syagati-500-tisyach-skilki-pereselenciv-prijnyala-lvivschina>
13. Войналович В. А., Кочан Н. І. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність / В.А. Войналович, Н.І. Кочан. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН

України. – 304 с. // Режим доступу:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Voinalovych_Viktor/Relihiinyi_chynnyk_etnopolityc_hnykh_protseviv_na_Donbasi_istoriia_i_suchasnist.pdf

14. Гуркіна С. “Образ сили духу: жива історія підпільного життя Української Греко-Католицької Церкви, 1946-1989” – Опубліковано: Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей. – Вип. 19. – Переяслав-Хмельницький, 2007

15. Інформація для переселенців у Львові. контакти, поселення, допомога // “Твоє Місто” (2022) // Режим доступу:
https://tvoemisto.tv/refugees/?fbclid=IwAR30ecThGRX7QSCn6r0I146H4of5Mr mWJJ8i5cr0q_VFuOqThuWi22XaoAA

16. Колективна монографія “Соціокультурний розвиток регіонального соціуму в контексті національної безпеки : міждисциплінарний вимір : колективна монографія” / за заг. ред. І. А. Мейжис, Л. А. Ляпіна. – Миколаїв : Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. – с. 312 // Режим доступу:
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35373?locale=uk>

17. Лильо І. М. “Львівська кухня” – Львів: Фоліо, 2019. – 256 с.

18. Малес Л. В. “Соціокультурний аналіз як пізнавальна стратегія в ситуації поліпарадигмальності соціологічного теоретизування” / Л. В. Малес // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2011. – Вип. 12. – С. 11-15. // Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2011_12_4

19. Мінреінтеграції розповіли, скільки в Україні зареєстровано переселенців // “Слово І Діло” (2023) // Режим доступу:
<https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minreintehracziyi-rozpovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishhenyx-osib>

20. Населення Львова у 2021 році // “Сайт міста Львова” (2021) // <https://www.032.ua/news/3310611/naselenna-lvova-u-2021-roci>

21. На Сихові розбудували модульне містечко: як тут живуть переселенці” // “Львівський Портал” (2022) // Режим доступу:

<https://portal.lviv.ua/news/2023/02/09/na-sykhovi-rozbudivaly-modulne-mistechko-iaak-tut-zhyvut-pereselentsi>

22. Народжене ЧАЕС. Як живе місто Славутич // “Ukrainer” (2021) // Джерело доступу: <https://ukrainer.net/slavutyich/>

23. Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни // “Реанімаційний Пакет Реформ” (2023) // Режим доступу: <https://rpr.org.ua/news/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zminy-v-hromadskiy-dumtsi-pislia-roku-viyny/>

24. Офіційний сайт Верховної Ради України / Про засади державної мовної політики (5029-VI) // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>

25. Офіційний сайт міністерства з питань реінтеграції окупованих тимчасово окупованих територій України // Режим доступу: <https://minre.gov.ua/>

26. Офіційний сайт процесу децентралізації в Україні // Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>

27. Путінцев А. В., Пащенко Ю. Є. “Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи” / А. В. Путінцев, Ю. Є. Пащенко // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. - 2018. - № 9. - С. 110-121. // Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=efmapnp_2018_9_12

28. Рудакова И. В. “Социокультурный подход как методологический принцип” – Тамбов: Грамота №11(85), 2017 – С. 159-162

29. Сорокин П. А. “Социальная и культурная динамика” / П. А. Сорокин ; пер. с англ., вст. статья и коммент. В. В. Сапов. – М. : Астрель, 2006. – 1176 с. : ил., 24 с. ил.

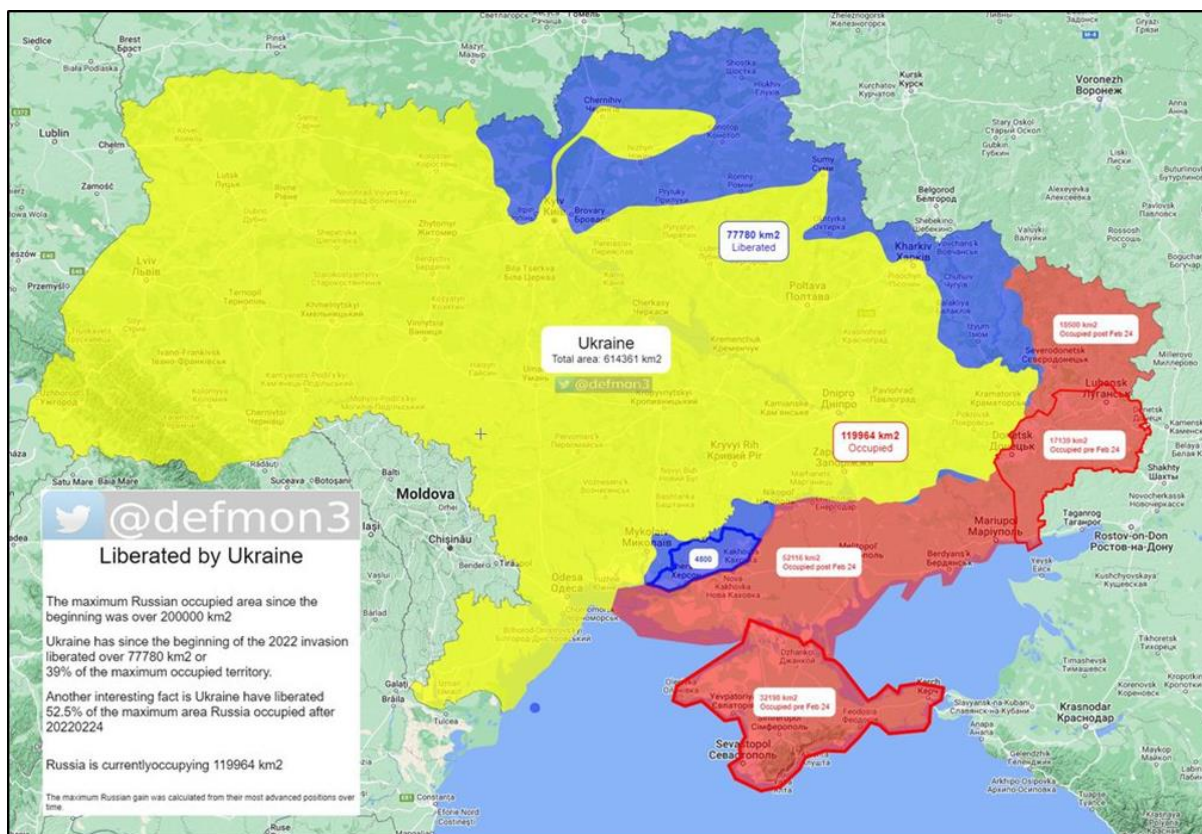
30. Тітар І. О. “Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови зняття статусу переселенця” / І. О. Тітар // Український соціум. - 2016. - № 4. - С. 57-68. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2016_4_6

31. У Львові заборонили діяльність УПЦ МП та секти «догналітів» // “ZaxidNet” (2022) // Режим доступу: https://zaxid.net/u_lvovi_zaboronili_diyalnist_upts_mp_ta_sekti_illi_dognala_n1545451

32. Як священники московського патріархату допомагають росіянам воювати з Україною // “YeUa” (2023) // Режим доступу: https://ye.ua/syspilstvo/63754_Yak_svyaschenniki_moskovskogo_patriarhatu_dopomagayit_rosiyanam_voyivati_z_Ukrayinoyi.html

Додатки.

Додаток №1. Карта України (станом на грудень 2022-го року).

* Жовтим кольором позначено територія, яку постійно контролював і контролює українська влада (ніколи не був під окупацією)

* Синім кольором позначено території, що були під окупацією певний проміжок часу, але їх було деокуповано

* Червоним кольором позначено землі, що на даний момент під окупацією

P. S. - Червоні контури навколо частини окупованих територій Криму та Донбасу означають, що вони були окупованими ще до початку повномасштабної війни

! Станом на грудень 2022-го року Росія окупувала близько 16,5% територій України, з них 7% є окупованими ще з 2014-го року (це стосується Кримського півострову й частини Донбасу).

Додаток № 2. Гайд інтерв'ю з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) у м. Львові.

Представлення проекту.

Інформація про зголошення - Доброго дня, мене звати Максим Горбачевський, я є студентом Українського католицького університету і я проводжу дослідження у рамках написання дипломної роботи про життя ВПО у Львові. Тож я дякую, що Ви зголосилися допомогти і надати відповіді стосовно Вашого життєвого досвіду як переселенця в новій громаді. Нашу розмову я запишу на смартфоні. При цьому я гарантую, що цей запис не буде поширений, переданий третім особам чи застосований проти Вас, матеріали будуть використані суто у дослідницьких цілях. Відносно Вас діятиме повна конфіденційність і збереження анонімності. Це означає, що коли я використовуватиму матеріали інтерв'ю цього проекту у своїй роботі, то я буду вживати позначення “Інформант №1”, “Інформант №2” тощо.

ПІДПISУВАННЯ / УСНА АРТИКУЛЯЦІЯ ПОІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ.

Представлення респондента.

Для початку, розкажіть про себе:

Чи Ви переїхали до Львова самі? Якщо не самі, то з ким - з друзями? зі сім'єю?

БЛОК 1 - Територіальна громада, звідки інформант(ка) переїхав(ла).

1.1. Для початку, розкажіть про Ваше життя у територіальній громаді, яку Ви вимушено покинули. Коли і за яких обставин Ви переїхали до Львова?

1.2. Чи є плани повернутись жити в рідну територіальну громаду? Якщо так, то за яких умов Ви це зробите?

1.3. Чи у Вашій рідній територіальній громаді залишились близькі Вам люди? Якщо так, то хто? Чи змінилися Ваші стосунки з ними після Вашого переїзду на підконтрольну територію? Якщо так, то в який бік - покращились чи погіршились?

БЛОК 2 - Життя ВПО у новій територіальній громаді

2.1. Як Вам живеться у Львові? Чи є проблеми, з якими Ви та люди, подібні до Вас, зіштовхнулись тут? Якщо є, то з якими проблемами, на Вашому досвіді, найчастіше стикаються вимушені переселенці у Львові?

2.2. Хто особисто, або які структури, з Вашої точки зору, найчастіше і найкраще допомагають ВПО у вирішенні їх проблем?

2.3. Чи Ви помічали, що до ВПО місцеві жителі ставляться з опертям на певні стереотипи? Якщо так, то чи ці стереотипи є позитивними, чи негативними. Якщо є стереотипи, наведіть, будь ласка, їх приклади.

2.4. Чи були у Вас певні очікування щодо життя у новій територіальній громаді? Якщо так, то які? Наскільки вони справдились?

ЯКЩО ІНФОРМАНТ НЕ АРТИКУЮВАВ ТІ ТЕМИ РАНІШЕ, ТО ЗАПИТУЄМО:

2.5. Скажіть, чи Ви або люди, подібні до Вас зіштовхнулись у Львові з мовними проблемами? Якщо так, то з якими?

2.6. Скажіть, чи Ви або люди, подібні до Вас зіштовхнулись у Львові з проблемами на релігійному ґрунті? Якщо так, то з якими?

2.7. Чи Ви вважаєте, що є відмінності між ВПО у Львові та його місцевими жителями на основі особливостей їхніх культур? Якщо так, то які?

2.8. Чи є політика джерелом непорозумінь або конфліктів між Вами, або людьми, подібними до Вас, та місцевими жителями? (наприклад, різні погляди на війну, на те, якими мають бути політики щодо ВПО тощо?). Якщо так, наведіть свої приклади.

2.9. Чи є інші обставини Вашого життя у Львові, і життя людей, подібних до Вас, про які ми ще не говорили? Якщо так, то які?

Завершення інтерв'ю. Подяка за участь в проекті.

Додаток № 3. ПОІНФОРМОВАНА ЗГОДА.

Я, _____,
підписуючи цей документ, даю поінформовану згоду на обробку наданих мною персональних даних, які будуть подані анонімно й використані в узагальненому вигляді під час представлення та аналізу первинної інформації у рамках проекту дипломної роботи Максима Горбачевського. Я погоджуюся з тим, що фіксація розмови зі мною відбуватиметься шляхом її запису на смартфон. Мене поінформовано, що використання отриманої від мене інформації у даній роботі зберігатиме політику конфіденційності та про те, що моє ім'я та прізвище будуть замінені позначенням “Інформант/ка 1”, “Інформант/ка 2” тощо.

Місце народження:

Рік народження: _____

Фах (спеціальність): _____

Основний рід занять: _____

Підпис _____

Дата _____